

Јелена С. Петровић*
Универзитет у Нишу, Филозофски факултет
Драгана В. Димитријевић*
Универзитет у Нишу, Филозофски факултет

ЕМОЦИОНАЛНО ВАСПИТАЊЕ У СРПСКОЈ ПЕДАГОГИЈИ 20. ВЕКА**

Апстракт: Емоционално васпитање, иако се у педагошкој науци препознаје као релативно млад научни концепт, одувек представља значајну димензију васпитне делатности. Развој овог аспекта васпитног деловања интензивира се на почетку 20. века, да би тек осамдесетих година 20. века постао предмет и научног истраживања. Циљ овог рада је истражити развој емоционалног васпитања у српској педагогији, и однос српских педагога према овом васпитном концепту. У раду је коришћена метода теоријске анализе са техником анализа садржаја. Анализирана су дела најугицајнијих српских педагога 20. века и најзначајнији уџбеници који су се користили у образовању педагога и наставника током 20. века. Референтна тачка анализе је било емоционално васпитање посматрано из угла савремених одређења емоционалног васпитања: као педагошко деловање које подразумева разумевање и уважавање емоција у васпитном процесу, развијање самосвести, самодисциплине, самосталности и помоћи у остваривању позитивних интерперсоналних односа. Упркос формираном мишљењу да је емоционално васпитање недовољно заступљено током 20. века, закључили смо да су српски педагози овом аспекту васпитања посвећивали пажњу, али не посматрајући га као посебан феномен, већ у оквиру већ дефинисаних научних концепата моралног васпитања и породичне педагогије и наравно, у складу са својим педагошким оријентацијама и друштвеним потребама.

Кључне речи: *емоције, емоционално васпитање, реформна педагогија, 20. век.*

* jelena.petrovic@filfak.ni.ac.rs

* dimitrijevic.d.93@gmail.com

** Рад је настао као резултат рада на интерном пројекту Филозофског факултета у Нишу: *Унапређивање професионалних компетенција будућих педагога у оквиру основних академских студија педагогије* под бројем 360/1-16-5-01.

УВОД

Васпитање је као концепт током времена различито дефинисано и посматрано у зависности од политичких и друштвених потреба, као и доминантних филозофских струјања и актуелних теоријских поставки. Иако сам појам васпитања подразумева емоционалне квалитете ове делатности, емоционално васпитање се као посебна одредница у оквиру ширег концепта васпитања дуго није појављивала и анализирали у делима педагошких теоретичара. Прва разматрања проблема емоционалног васпитања примећују се почетком 20. века у оквиру реформне педагогије, подржана развојем хуманистичке психологије, док се тек у другој половини 20. века њима поклања озбиљнија пажња. Значајан утицај на педагоге за повећано интересовање на ову тему имала су истраживања из области психологије и Гарднерова (Gardner, 1983) достигнућа и признања у области интерперсоналне и интраперсоналне интелигенције. У српској педагозији овај појам остаје углавном запостављен све до објављивања књиге Данијела Големана (Goleman, 1997) *Емоционална интелигенција*.

Имајући у виду да су употреба и дефинисање појма емоционалног васпитања током развоја педагогије као науке дуго запостављани, а да се као циљеви модерне педагогије 21. века истичу развој емоционалних компетенција, емоционално описмењавање (Marić-Jurišić i Kostović, 2016), хуманизација и еманципација васпитања и развој еманциповане савремене личности (Микановић, 2015), овај рад смо посветили сагледавању педагошких мисли српских педагога 20. века о емоционалном васпитању. Сматрали смо да је значајно проучити и детаљније анализирати однос српске педагогије према овом значајном елементу васпитне делатности. Циљ овог рада је сагледавање места и улоге емоционалног васпитања у педагошкој мисли и теоријским концепцијама приказаним у уџбеницима из педагогије и делима српских педагога 20. века, те њихово тумачење са аспекта актуелизације емоционалног васпитања у 21. веку.

Емоције и емоционални развој прате целокупан живот деце почев од најранијег узраста, током васпитно-образовног процеса до пуне зрелости. У *Педагошкој енциклопедији* (1989) емоције су описане као узбуђења која се јављају као пратиоци тужних, радосних и значајних тренутака у животу, то су стања организма која су покренута значајним догађајима у животу и праћена субјективним доживљајима и променама у понашању. У зависности од осећања и емоција одређено је и понашање деце у различитим ситуацијама, што имплицира да у оквиру васпитања посебна пажња треба да се посвети васпитању за разумевање и тумачење емоција, и развоју хуманистичких вредности код ученика. Петровић (2015: 16) истиче да емоционално васпитање не представља само разумевање и уважавање емоција у васпитном процесу, већ да емоционално васпитање обухвата сва деловања и процесе који

охрабрују самосвест, самодисциплину, самосталност и помажу остваривању интерперсоналних односа, што доприноси схватању и разумевању функционисања, стварања и изражавања емоција и њиховог утицаја на интерперсоналне односе и на формирање ставова и уверења. Сажету дефиницију емоционалног васпитања дао је Ланг (Lang, 1998: 4) који емоционално васпитање посматра као димензију васпитног процеса која се бави осећањима, уверењима и емоцијама ученика, укључујући бригу за њихов лични и социјални развој, развој међусобних односа и социјалних вештина. Овако дефинисано емоционално васпитање је основа нашег истраживања.

Уважавајући чињеницу да термин емоционално васпитање није широко коришћен у педагошкој литератури, како би сагледали аспекте емоционалног васпитања који су садржани у делима српских педагога, указаћемо на њихове ставове о емоцијама, значају емоција за васпитање у породици и школи, као и емоционалне аспекте васпитања за живот у друштву. Такође, узели смо у обзир и чињеницу да је почетак 20. века у Америци и Европи обележила усмереност на морално васпитање и формирање моралног карактера као једног од циљева васпитања. Друштвено-морално понашање је обухватало морално знање – интелектуалну компоненту, осећања – емоционалну компоненту и конативно-вољну компоненту (Ранђеловић, 2002), што указује да се о емоционалном васпитању може сазнавати и на основу анализе педагошких мисли о моралном васпитању.

Како смо већ нагласили, емоционалном васпитању у свету почела је да се поклања пажња са развојем бројних критика традиционалне школе крајем 19. века и појавом реформних праваца и покрета који су обележили почетак 20. века. То је била и смерница за одабир почетка временског периода који ће бити оквир за наше истраживање. Почетак 20. века је важан за развој васпитања и педагогије као науке, као и за развој свести о емоционалним аспектима васпитања и емоционалног васпитања као посебне делатности у оквиру васпитно-образовног система. Наша општа претпоставка је да је значај који је емоционално васпитање задобило на почетку века довео до актуелног статуса емоционалног васпитања у теорији и пракси педагогије данас. Истраживаћемо, дакле, педагошку мисао и теорију током целокупног 20. века. Приступ истраживању је хронолошки, те је први део рада посвећен анализи педагошке мисли прве половине 20. века, где су анализирана дела представника доминантних педагошких праваца, док други део рада обухвата анализу педагошке литературе настале у другој половини 20. века, након Другог светског рата.

СРПСКИ ПЕДАГОЗИ ПРВЕ ПОЛОВИНЕ 20. ВЕКА О ЕМОЦИОНАЛНОМ ВАСПИТАЊУ

Почетак 20. века је период који је значајан за педагогију и њен развој у целом свету, а посебно у Србији која је у том периоду пратила развој науке у Европи. То је период праћен бројним друштвеним кризама, трајањем два светска рата, различитим утицајима на васпитање, од занемаривања до тежњи педагошких мислилаца да обнове друштво његовом популаризацијом и развојем. Овако турбулентан период, природно је изнедрио многе педагошке правце и оријентације који су борили за доминацијом педагошком сценом у свету и код нас. У овом раду анализирали смо педагошке мисли представника тада доминантних праваца: хербартијанства, културне педагогије, радне школе и реформне педагогије.

Еминентни педагог који је један од најзаслужнијих за развој и популаризацију педагогије у Србији у 20. веку је Војислав Бакић (1847–1929). Био је немачки ученик и најоданији представник хербартијанства у Србији. Бакић је у свом педагошком раду дао значајно место моралном васпитању и породичном васпитању. Као највише моралне вредности издваја истину, слободу, доброту, право и правду којима се доприноси сузбијању афективних стања и самосавлађивању (Ранђеловић, 2002). Као главни задатак моралног васпитања Бакић истиче развој моралних осећања, моралне свести и моралне воље и карактера. Сврха моралног васпитања је развој поштења заснованог на знању, а као најважније место за стицање моралног васпитања издваја породицу (Бакић, 1897). Бакић породично васпитање поставља као основу школског и друштвеног васпитања. Родитељи су први васпитачи своје деце, од њихових поступака и утицаја зависи срећа деце. Као основна средства породичног васпитања истиче да родитељи љубављу, интимношћу и најјачим осећањима васпитавају своју децу (Бакић, 1901). Иако емоционално васпитање као термин није коришћено, видимо да је Бакић у својим делима велику пажњу поклањао емоцијама, највише и најјаче емоције је поставио као темељ породичног васпитања и основу за развој моралности. Бакић је у својим делима (1897; 1901) говорио о битним компонентама емоционалног васпитања указујући на васпитање емоција, климу која влада у породици, важности љубави родитеља за развој карактера и поштења као врховне моралне вредности. Анализом педагошких дела Војислава Бакића, сматрамо да се са пуним правом емоционално васпитање може издвојити као један од циљева васпитања у периоду краја 19. и почетка 20. века.

Слично Бакићу, и остали представници хербартијанства у Србији дотичу тему емоционалног васпитања разматрајући је у оквиру моралног васпитања које за њих представља најзначајнији аспект васпитања. Стеван Окановић (1871–1917), Бакићев следбеник, у свом раду посебну пажњу поклања емоцијама и мотивацији, посебно издвајајући алтруистичку мотивацију као основу доношења моралних суђења (Ранђеловић, 2002). Љубомир Протић

(1866–1928) задржава основне идеје хербартијанства и залаже се за моралне вредности као циљ васпитања, али се појединим сегментима усмерава и на модерну психологију и залаже за самосталност и слободу ученика, истичући хумани карактер васпитања (Парлић-Божовић, 2015). Протић (1924) истиче да се васпитањем стварају добри људи, усавршавају се добре склоности деце а лоше склоности се ослабљују или елиминишу. Протић говори и о животу ученика, њиховим индивидуалним карактеристикама и социјалним односима, приликама које се ученицима пружају у школи. Посебну пажњу поклања поштовању индивидуалности деце и подстицању самосталности, истиче да воља ученика не сме бити слаба и неодлучна, већ да ученици сами треба да одлуче шта ће да раде, шта да избегавају (Протић, 1924: 244). Анализом мисли Бакића, Окановића и Протића као истакнутих представника српског хербартијанства, закључили смо да њихове мисли садрже значајне елементе разумевања важности емоција и емоционалног васпитања. Сви они су водили рачуна о емоцијама ученика и потреби за уважавањем емоција, иако је васпитање посматрано из угла формирања моралног карактера. Морална личност је подразумевала вредности поштења и доброте које су резултат сложених емоција. Посебно желимо да укажемо на ставове Љубомира Протића, који је у својим радовима говорио и о социјалним односима у школи и васпитању воље у циљу формирања самосталности ученика и њихове индивидуалности, што је добра основа за развој ставова српских педагога о емоционалном васпитању.

У другој деценији 20. века, повратком Јована Миодраговића и Сретена Ацића са школовање из Европе, као представника српских песталонцијанаца, почиње нови талас педагошке мисли у Србији. Они су се залагали за дешаблонизацију васпитања, ослањали су се на традицију и тежили су да пронађу примере у пракси на којима могу применити отворене системе васпитања. Њихова основна идеја је била не само да воде интелектуални развој деце већ и да га обогате племенитим емпатичним осећањима како би васпитање усмерили ка развоју доброте, истине, самосталности и стваралачке иницијативе код ученика (Ранђеловић, 2002). Миодраговић циљ васпитања усмерава развоју позитивних тежњи и особина детета, како би се његове слабости ослабиле или искористиле како би га боље припремиле за живот (Парлић-Божовић, 2004). Дефиниција васпитања је, по Ацићу (1892), утицај одраслих на развој васпитаника како би се што јаче развиле оне добре особине а оне непожељне што више сузбиле. У свом тумачењу педагошких дела Ацића, Ранђеловић (2002) истиче да је Ацић значајно место посвећивао осећањима и вољи, иако проучавано са аспекта моралног развоја, издваја се важност хуманих осећања и племенитости као особина потребних за морално деловање. Као што можемо видети, Миодраговић и Ацић су и експлицитно указивали на важност емоција у васпитању, у својим формулацијама дефиниција и циља васпитања указивали су на важност племенитих осећања и на потребу усмеравања васпитног процеса ка развоју позитивних осећања код ученика. За разлику од представника хербартијанства који су свој рад

засновали на шаблонизацији васпитања у циљу формирања моралног карактера, где се имплицитно провлаче њихове мисли о емоцијама ученика, нова педагошка струјања указују на потенцијале емоција и васпитање засновано на позитивним емоцијама.

Представници културне педагогије Милош Милошевић и Милан Шевић премошћавају дуализам између индивидуе и друштва усмеравајући се на културу као циљ васпитања како би се помоћу културе омогућио развој личности појединца. Милошевић (1911: 3) васпитање види као развијање духа у свим облицима његовог испољавања, док Шевић (1923) истиче да су фактори васпитања социјална средина која несвесно утиче на васпитаника и култура као свестан и намеран утицај на васпитаника. Представници културне педагогије се удаљавају од тумачења емоција у свом педагошком раду, али се из њихових идеја о моралном васпитању и активном раду ученика може закључивати о њиховим ставовима о присутности и важности емоција у васпитању. Милошевић (1911) истиче да је школа социјална средина где се врши заједничко деловање и развој осећања, мисли и воље се усмерава у истом правцу. Са друге стране, Шевић (1920) се у својим мислима о моралном васпитању осврће на емоције указујући на важност искуства и рада кроз сопствену активност за развој карактера. Како примећује Петровић (2018), у Шевићевом раду слободан рад и активности деце посматрају се као простор где васпитач може препознати добре и лоше особине ученике и на тој основи засновати своје педагошко деловање, али помаже и васпитанику да упозна самог себе и процени своје акције и акције других. Иако представници културне педагогије развој заснивају на помирењу индивидуе и друштва заснованом на култури, са аспекта емоционалног васпитања видимо да су приближнији схватањима представника хербартијанства и да у својим делима имплицитно указују на важност емоција у васпитном процесу.

Представници покрета за нову школу и савремено васпитање у Србији у периоду пре Другог светског рата били су Вићентије Ракић (1881–1969) и Војислав Младеновић (1884–1964). Вићентије Ракић посматра личност као веома комплексну, те се не бави стандардним врстама васпитања као што су морално, радно-техничко, па чак ни естетско, већ се концентрише на процес привикавања и процес образовања снага за промену (Петровић, 2018: 62). Процес образовања снага за промену подразумева развијање општих способности и повезан је са интернализацијом колективног искуства која је веома значајна. Овај помак у односу на његове савременике отвара простор за холистички приступ васпитању и посматрање васпитања као процеса који омогућава целовит развој појединца. Ракић (1946: 23) говори о игри и уметности као фактору за обезбеђивање равнотеже свих снага човека и обезбеђивање унутрашње слободе и природности. Овај став можемо донекле повезати са обезбеђивањем емоционалне стабилности и унутрашње равнотеже, али се мора признати да се Ракић ипак не позива на емоције. Са друге стране, трагове емоционалног васпитања можемо приметити у његовим каснијим радовима

(Ракић, 1946: 9), где говори о важности способности мењања и прилагођавања као особинама које су својствене појединцима и указује да васпитање служи и напредовању и развоју личности појединаца. Ракић пише и о социјалној страни васпитања, указујући да природне диспозиције представљају само један аспект васпитања док од средине зависи њихов развој што указује на социо-емоционалну климу и значајност окружења и међуљудских односа за развој личности ученика. Како примећује Николова (Nikolova, 2017: 8), Ракић је био посвећен школи која обезбеђује потребну слободу у којој ученици развијају своје потенцијале, што посматрано са аспекта емоционалног васпитања указује на уважавање емоција и индивидуалности ученика у његовим делима.

Војислав Младеновић у својим педагошких схватањима не занемарује ни друштвено ни индивидуално, већ их посматра у свом јединству, иако се сматра да је ближи социјалној педагогији. Његови ставови у оквиру емоционалног васпитања се могу посматрати са аспекта дефинисања првог општег педагошког принципа (Младеновић, 1936) који је представљен кроз активност помоћу сопствених доживљаја. Доживљај означава моменте човекових активности, мишљење, вољу и емоције. О ставовима Младеновића о емоцијама се може говорити и на основу анализе његових ставова о моралном васпитању, које се реализује кроз васпитање воље и васпитање емоција (Петровић, 2018). Као важно средство моралног васпитања Младеновић (1936: 190) истиче вежбање које не представља спољни притисак, већ изазива пријатна расположења. Затим, надзор који подразумева стварање повољних услова за васпитање, и на крају, пример и подражавање који не настају копирањем туђих радњи, већ су резултат сопственог деловања под утицајем објективног подражаја. Анализом поменутих средстава моралног васпитања, можемо уочити да Младеновић велику пажњу посвећује емоцијама ученика и да верује у њихову васпитљивост. Он, такође, велики значај придаје позитивним емоцијама и емоционалној клими у школи, које сматра основом за правилан морални развој појединаца. У педагогији 21. века на сличан начин се пише о васпитљивости емоција и развоју емоционалних компетенција.

На основу представљених ставова Ракића и Младеновића, можемо закључити да је и у њиховим делима посвећена пажња емоцијама ученика и социо-емоционалној природи васпитања. Иако нису посебно писали о емоцијама и емоционалном васпитању, они су у својим радовима често указивали на важност васпитљивости емоција и важност уважавања емоција, те на креирање повољног окружења за правилан развој личности ученика.

ЕМОЦИОНАЛНО ВАСПИТАЊЕ У СРПСКОЈ ПЕДАГОГИЈИ ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ 20. ВЕКА

О ставовима о емоционалном васпитању након Другог светског рата може се сазнавати анализом уџбеника педагогије. За потребе овог рада, анализирали смо на који се начин у уџбеницима педагогије одређује суштина и циљ васпитања, као и однос према издвојеним видовима васпитања. Проверавали смо да ли се и у којој мери у овим дефиницијама користе појмови везани за синтагму емоционално васпитање и да ли се оно посебно дефинише и разматра. Анализу смо почели уџбеником *Опита педагогика* Радована Теодосића који је објављен 1953. године и анализирали смо више утицајних издања објављених током друге половине 20. века.

У првим послератним уџбеницима васпитање се најчешће дефинише као свеукупност организованих, планских и системских утицаја усмерених ка свестраном развоју личности, како би се добио човек личних и друштвених квалитета (Теодосић, 1957), или као процес неговања и хармонијског развоја свих позитивних психичких и физичких могућности и својстава једне личности. Циљ васпитања је изграђивање и формирање научног погледа на свет, социјалистичких убеђења, ставова и веровања, воље и карактера (Крнета, Поткоњак, Поткоњак, 1965: 19). У овом периоду обнове земље и грађења новог политичког и друштвеног система, није било много простора за емоционално васпитање и бригу о повољној емоционалној клими за развој. На сличне ставове о циљу васпитања, без наглашавања аспеката васпитања који се баве емоцијама ученика, наилазимо и у уџбеницима педагогије насталим и у наредној деценији.

Крнета (1974) посматра васпитање као функцију активирања свих карактеристика личности појединца потребних за живот у самоуправном социјалистичком друштву. Иако истиче значај друштва и формирања самоуправне свести код младих, извајамо његове ставове у којима се препознају и елементи емоционалног васпитања „[...] формирање самоуправне свести човека која се изражава, како у области понашања и деловања, тако посебно у процесу формирања међуљудских односа, смисла за сарадњу, осећања солидарности...” (Крнета, 1974: 31). Иако је личност, као и цео процес васпитања посматрао са аспекта друштва, истакнути ставови су значајни јер говоре о израђивању појединца и његове личности са социо-емоционалног аспекта. Милена Орловић-Поткоњак и Никола Поткоњак (1974) указују на две стране васпитања: прва подразумева друштвене и институционалне услове за остварење циља васпитања, док се друга састоји „у стварању максималних и реалних могућности свакој индивидуи да се испољи као личност, да развије све своје позитивне људске квалитете, да се оформи као целовита личност...” (Орловић-Поткоњак и Поткоњак, 1974: 100). За потребе овог рада, значајна је друга страна васпитања, која посматрано из угла емоционалног васпитања данас, нуди елементе педагошког приступа који ће у перспективи отворити

пут и емоционалном васпитању. То је приступ који наглашава значај индивидуалних својстава личности и указује на потребу креирања повољних околности за остваривање развоја личности.

Значајнија промена у дефинисању васпитања код нас почиње осамдесетих година са појавом *Педагогије* (1985) Ј. Ђорђевића и Н. Поткоњака. Они полазе од става да је васпитање повезано са „битним питањима и условима постојања и развијања и сваког друштва и сваког појединачног човека – члана тог друштва”. Ови аутори даље развијају идеју развијања целовите личности и подржавају потребу за испољавањем индивидуалности ученика.

Пошто смо утврдили да се у уџбеницима педагогије из друге половине 20. века (Крнета, 1974; Ђорђевић и Поткоњак, 1985; 1990; Теодосић, 1957) емоционални аспекти васпитања не наглашавају и не даје се много простора емоцијама и емоционалном изразу деце, анализирали смо те исте уџбенике покушавајући да уочимо да ли су аутори у том периоду посебно издвајали емоционално васпитање као посебан вид васпитања и да ли су препознавали потребу за васпитањем емоција код деце. Међутим, као посебни видови васпитања издвојени су начешће интелектуално, морално, радно, естетско и физичко васпитање. Емоционално васпитање, као и у првој половини века, обрађује се веома површно и то углавном у оквиру моралног васпитања. Морално васпитање се посматра као формирање моралне свести, интереса, воље и карактера. Формирање моралне свести и самосвести се процењује по личним квалитетима, као што су одговорност, критичност, склад идеја (Крнета, Potkonjak, Schmit, Šimleša, 1968a). Крнета (1974: 68–71) као садржаје моралног васпитања издваја развијање љубави према отаџбини, осећања солидарности, свесног односа према раду, осећања за колективни живот.

Иако емоције и емоционално васпитање и у периоду друге половине 20. века нису заступљени у педагошким уџбеницима, у представљеним ставовима аутора препознаје се значај и важност појединих сегмената васпитања који се данас сврставају у оквиру емоционалног васпитања.

Са друге стране, у поменутиим уџбеницима се издваја породично васпитање као један од видова васпитања посматраног са аспекта места где се реализује. У оквиру породичног васпитања питања емоција деце и емоционалног васпитања се веома детаљно разрађују, тако група аутора (Крнета, Potkonjak, Schmit, Šimleša, 1968b) истиче да је васпитање у породици у социјалистичком друштву захтевало послушност и покорност од деце и безусловно признавање неприкосновеног ауторитета родитеља, што је не тако ретко доводило до примене метода и техника васпитања које остављају последице на личност деце и „подстичу код дјетета неповјерење, отпор, тврдоглавост и непрестано осећање кривице и страха” (Крнета i sar., 1968b: 19). Исти аутори наглашавају потребу за развијањем демократских односа у породици како би дете развило способност самосавлађивања која је потребна за живот са људима, као и моралну свест и карактер.

Као што можемо видети у приказаним ставовима аутора, емоционално васпитање је у овом периоду сматрано важним, али је било резервисано за васпитање у породици, док је генерално било подређено циљевима и задацима моралног васпитања. Негативна осећања су код већине аутора издвојена као непожељна и као супротна моралној личности којој се тежило, али нису повезивана са емоционалном климом у васпитнообразовним институцијама, већ са пропустима у моралном васпитању. Приказани ставови указују на недовољну заступљеност емоционалног васпитања у уџбеницима педагогије у другој половини 20. века.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Наше истраживање показало је да се српски педагози током 20. века не служе синтагмом емоционално васпитање, те можемо закључити да је овај аспект васпитања у другом плану њихових педагошких настојања. Ипак, оно није у потпуности занемарено јер се садржаји и методе емоционалног васпитања развијају у оквиру моралног васпитања и у оквиру породичне педагогије.

Анализом одређења појма и циља васпитања, као и схватања о моралном васпитању аутора из прве половине 20. века, видљиво је да представници српског хербартијанства и песталонцијанства посвећују пажњу емоцијама ученика али их искључиво посматрају са аспекта формирања моралног карактера. Посебно издвајамо Протића који се у својим радовима осврће и на социјалне односе ученика, уз уважавање самосталности и индивидуалности ученика, као и Аџића који истиче хуманост и племенитост као врховне моралне вредности. Иако се емоционално васпитање не помиње у делима представника хербартијанства и песталоцијанства, у оквиру моралног васпитања они су обухватили сложене емоције и указали на важност уважавања емоција код ученика. Представници културне педагогије Милошевић и Шевић, истичу дуализам индивидуалног и социјалног. У њиховим делима издвајамо и личну активност ученика коју ови аутори помињу у контексту селекције утицаја средине у циљу формирања духа и личности, што одговара појединим аспектима, који се данас сврставају под емоционалних васпитањем. Педагошка дела представника нове школе Ракића и Младеновића указују на значајан преокрет у педагогији, јер као циљ васпитања не истичу један његов аспект, како је било у претходном периоду када се обично издвајало морално васпитање, већ истичу свестрани развој личност ученика за шта није довољно естетско или морално васпитање, већ је потребно деловање свих аспеката васпитања. Са аспекта емоционалног васпитања, важно је издвојити ставове Младеновића о васпитљивости емоција са посебним освртом на позитивне емоције и социо-емоционалну климу.

Ставови аутора садржани у уџбеницима педагогије из друге половине 20. века указују на још мању усмереност на емоционално васпитање. Другу половину 20. века су обележиле друштвене промене које су се одразиле и на васпитање, тако да је циљ васпитања у свим уџбеницима био усмерен на формирање свестране и целовите личности оспособљене за живот у социјалистичком друштву, те су ставови аутора о индивидуалним карактеристикама и саморазвоју били тек наговештај развоја емоционалног васпитања. Ипак садржаји емоционалног васпитања нису занемарени, и заступљени су у оквиру моралног васпитања које је имало значајно место у васпитно-образовном систему. Такође, развој породичног васпитања све више утире пут емоционалном васпитању. Многе методе и садржаји породичног васпитања одговарају методама и садржајима емоционалног васпитања и тако подржавају његов развој.

Упркос општем утиску да је емоционално васпитање недовољно заступљено током 20. века, закључили смо да су српски педагози овом аспекту васпитања ипак посвећивали пажњу, али не посматрајући га као посебан феномен, већ у оквиру већ дефинисаних научних концепата моралног васпитања и породичне педагогије и наравно, у складу са својим педагошким оријентацијама и друштвеним потребама. Овај закључак такође упућује и на чињеницу да је српска педагогија током 20. века према емоционалном васпитању имала исти однос као и педагогија у другим деловима света.

Литература

- Аџић, С. (1892). *Увод у науку о васпитању*. Ниш: Штампарија Ж. Радовановића.
- Бакић, Б. (1897). *Опита педагогика*. Београд: Државна штампарија.
- Бакић, Б. (1901). *Посебна педагогика*. Београд: Државна штампарија.
- Ђорђевић, Ј. и Поткоњак, Н. (1900). *Педагогија*. Београд: Научна књига.
- Gardner, H. (1983). *Frames of Mind*. New York: Basic Book.
- Goleman, D. (1997). Emotional Intelligence in Context. In P. Salovey & D. J. Sluyter (eds.): *Emotional Development and Emotional Intelligence. Educational Implications*. New York: Basic Books. (xiii–xvi).
- Крнета, Љ. (1974). *Педагогија*. Београд: Научна књига.
- Крнета, Љ., Поткоњак, М. и Поткоњак, Н. (1965). *Педагогија*. Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије.
- Krneta, Lj., Potkonjak, N., Schmit, V. i Šimleša, P. (redaktori) (1968a). *Pedagogija I*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Krneta, Lj., Potkonjak, N., Schmit, V. i Šimleša, P. (redaktori) (1968b). *Pedagogija II*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Lang, P. (1998). Towards an understanding of affective education in a European context. In Y. J. Katz, P. Lang & I. Menezes (eds.): *Affective Education: A Comparative View* (3–16). London: Cassell.
- Marić-Jurišić, S. i Kostović, S. (2016). „Vaspitljivost emocija”: prema emocionalno писменој школи. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 41(2), 185–201. DOI: 10.19090/gff.2016.2.185-201.
- Mikanović, B. (2015). Humanističko vaspitanje i emancipacija ličnosti. U B. Dimitrijević (ur.): *Humanistički ideali obrazovanja, vaspitanja i psihologije*, Tematski zbornik radova (223–235). Niš: Filozofski fakultet.
- Милошевић, М. (1911). *Опита културна педагогика као наука*. Београд: Штампарија Давидовић.
- Младеновић, В. (1936). *Опита педагогика*. Београд: Издавачка књижевница Гоце Кона.
- Nikolova, M. (2017). The pedagogues educated abroad and their impact on the education in Serbia in the late 19th and the first half of the 20th century. *Espacio, Tiempo y Educación*, 4(1), 1–18.
- Орловић-Поткоњак, М. и Поткоњак, Н. (1974). *Опита педагогија: Уџбеник за пети разред педагошке академије*, први део. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Парлић-Божовић, Ј. (2004). *Образовање и васпитање у делима српских педагога (1918–1941)*. Косовска Митровица: Институт за српску културу – Приштина.

- Парлић-Божовић, Ј. (2015). Анализа коришћења појмова васпитање и образовање у делима Љубомира Протића. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, 45(2), 137–152. DOI: 10.5937/ZRFFP45-8552.
- Петровић, Ј. (2015). *Интелектуално и емоционално васпитање у реформној педагозији са почетка 20. века – актуелност изворних схватања*. (Необјављена докторска дисертација). Универзитет у Новом Саду: Филозофски факултет.
- Петровић, Ј. (2018). Утицај Цона Дјуија на схватања моралног васпитања у Србији. *Годишњак за педагозију Филозофског факултета у Нишу*, 3(1), 55–67.
- Педагошка енциклопедија* (1989). Поткоњак, Н. и Шимлеша, П. (ур.). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Протић, Љ. (1924). *Опита педагогика*. Београд: Државна штампарија.
- Ракић, В. (1946). *Васпитање игром и уметношћу*. Београд: Просвета.
- Ранђеловић, Ј. (2002). Морално васпитања у педагошком стваралаштву Србије 1900–1941. *Теме*, Часопис за друштвене науке, (03), 423–444.
- Теодосић, Р. (1957). *Педагогика*. Сарајево: Завод за издавање уџбеника.
- Шевић, М. (1920). Предговор. У Клапаред, Е. (1920). *Педагогија Цона Дјуија*. Београд: Издавачка књижарница Рајковића.
- Шевић, М. (1923). *Шта може васпитање*. Београд: Књижница Рајковића и Ћуковића.

Jelena S. Petrović

University of Niš, Faculty of Philosophy

Dragana V. Dimitrijević

University of Niš, Faculty of Philosophy

EMOTIONAL EDUCATION IN 20th CENTURY SERBIAN PEDAGOGY

Summary

Emotional education, although recognized in pedagogical science as a relatively young scientific concept, has always been a significant aspect of educational activity. The development of this aspect of educational activity was especially intense at the beginning of the 20th century, only to become a subject of scientific research in the 1980s. The aim of this paper is to investigate the development of the concept of emotional education in Serbian pedagogy, and the relation of Serbian educators to this educational concept. The method of theoretical analysis with content analysis technique was used in the paper. The main works of the most influential Serbian educators of the 20th century and the most important textbooks used in the education of pedagogues and teachers throughout the 20th century were analyzed. The point of analysis was emotional education viewed from the perspective of contemporary definitions of emotional education: as a pedagogical action that involves understanding and appreciating emotions in the process of education, developing self-awareness, self-discipline and independence, and helps children achieve positive interpersonal relationships. Despite the opinion that emotional education was under-represented during the 20th century, we found out that Serbian educators did pay attention to this aspect of education, but they didn't consider it as a special phenomenon, but within the already defined scientific concepts of moral education and family pedagogy. Finally, we found that they understood it in accordance with their pedagogical orientations and social needs.

Keywords: *Emotional education, pedagogy reform, pedagogy in 20th century Serbia.*